

עץ הדעת טוב ורע מול עד דלא ידע

1. מאור ושמש שמות רמזי פורים

בגמרא מרדכי מן התורה מנין, שנאמר (שמות ל כג) וְאַתָּה קַח לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מֵרֶדְדִים, ומתרגמין מִיָּרָא דְכִיָּא. ויש להבין, מפני מה המציאו חז"ל למרדכי רמז מן התורה דוקא. גם צריך להבין, מה הוא ענין שמרדכי יתרמז בסמני הקטורת.

והענין הוא, דהנה בסטרא דקדושה יש עשר קדושות, כמו שמובא בתיקונים (תיקוני זו"ח צה א) בתפלת אליהו, עשר ולא תשע, עשר ולא אחד עשר. ובסטרא אחרא הן אחד - עשר, והמן ועשרת בניו היו מהאחד - עשר בחינות של הסטרא אחרא. והנה, בהקטורת היו אחד - עשר סממנים, שהקטורת היה נעשה לטהר עולם העשיה, שבעשן הקטורת נברר ונגרש הסטרא אחרא לעומקא דתהומא רבא. ועל כן היה אחד - עשר סממנים, כדי להבריא האחד - עשר בחינות של הסטרא אחרא. והנה, אחד מן הסממנים היה החלבנה שריחו רע מאד, ומזה למדו חז"ל (ראה כריתות ו ב) כל תפלה שאין בה פושעי ישראל - אינה תפלה, כמו שבהקטורת הוצרכו גם כן לערב החלבנה הגם שריחו רע. והנה, בהקטורת הוצרכו לשחוק הסממנים היטב הדק הדק היטב מפני החלבנה שהיה מעורב בו, כדי שיתערב יפה עם הסממנים הטובים, עד שלא ירגישו כלל אם יש כאן חלבנה לגמרי, שנתבטל ריחו וממשות שלו לגמרי בתוך שאר הסממנים מגודל השחיקה; כן צריך הצדיק לשחוק את הרשעים המורדים הדק היטב, שיתבטלו לגמרי תחת הטוב כאילו לא היו בעולם כלל, כמו שהוצרכו לשחוק הדק היטב את החלבנה עד שנתבטל לגמרי תחת הסממנים הטובים שבקטורת ולא היה ניכר בהם כלל.

והנה, באיזה סם מסמני הקטורת היה עיקר הכח לבטל ולגרש הסטרא אחרא - אמר הכתוב בשמים ראש מר דרור ומסתמא, עיקר הכח ההוא היה בהסם שהוא ראש לכל הסמני הקטורת, וכן מרדכי היה העיקר לצדיקים שבדורו, שהוא פעל ושחק הדק היטב את המן ועשרת בניו - שנתלו ונתבטלו מן העולם לגמרי, כאילו לא היו על העולם כלל. ועל כן נתרמז מרדכי בסמני הקטורת בשמים ראש מר דרור ומתרגמין מִיָּרָא דְכִיָּא, כי כמו שהיה בכח מר דרור שהוא ראש לסמני קטורת - לבטל ולגרש ולבער הסטרא אחרא מכל וכל; כן היה מרדכי שביטל את המן הרשע ועשרת בניו שנמחקו ונעקרו מן העולם. וזהו כוונת הגמרא (מגילה ז ב) חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי רצה לומר, שהאדם צריך לבסם את הרע שיוכלל תחת הטוב, כל כך עד שלא יודע שהיה רע מעולם, רק להמתיקו תחת הטובות והחסדים, אשר שגם הרע יתהפך לטובות ולחסדים על כנסת ישראל.

2. קדושת לוי קדושות לפורים קדושה רביעית

ועוד גדלה הנס דפורים, שכל הדברים שעשה המן וכונתו היה לרעת ישראל, והוא היה הכל לטובת ישראל, אשר עשה העץ לתלות ואשר יעץ להרוג את וּשְׁתִי, וזהו היה הכל לטובת ישראל ולמפלתו, כמו שאיתא בתנא דבי אליהו (רבה פכ"א; ויק"ר ה, ד) 'לטובתי נשברה רגלי פרתי'. מזה יחשוב, שבאם יבוא לאדם איזה רעה יחשוב לו שהכל הוא לטובה, שצריך האדם לחשוב שכל המאורעות בא מן הבורא ברוך הוא, ואם כן בודאי הוא טובה, כי הוא המלך הטוב ובודאי לא יבא שום רעה ממנו. וזה הוא הארת פורים, שמכל הרעות של המן בא טובות. ובמקום אחר נבאר זה באורך. והנה זה גרם שידעו שהכל מהבורא, והוא המלך הטוב. ועוד טעם שנהפך 'פור המן לפורינו', שכל הטבעים נדככו.

נמצא, אחר שאדם יעמיק במחשבתו שכל רעות יהפכו לטובות, כמו המן שמרעתו בימי מרדכי ואסתר נתהפך לטוב, מזכך בזה המחשבה שלא יבוא עליו שום רעה. וכל הדברים אשר ברגע נראין לדבר רע, כשישמח בה ויאמר 'גם זו לטובה' יתהפך לטוב. ולא יפחד משום דבר, כמו שנאמר (תהלים קיב, ז) 'משמועה רעה לא יירא'. וזה הוא בזכות המחשבה והאמירה שהכל לטובה, כמו שהיה בימי מרדכי ואסתר שהכל היה לטובה.

וזהו 'חייב אינש לביסומי בפוריא עד' כו', מחויב להתענג בהארת פורים שיאמר שאיננו בעולם כלל שום רעה, שבין הדברים רעים שהוא בכלל 'ארור המן', ובין הדברים הטובים שהוא בכלל 'ברוך מרדכי', הוא הכל טוב, ואין שום רע כלל בעולם. וזהו 'עד דלא ידע', כלומר שכל הדברים אף על פי

שנראין רע, אין הכוונה רק טוב, ואין שום רע, כי הכל מהבורא ברוך הוא המלך הטוב. וזה 'דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי', שכולם המה טובות לישראל ולא יש שום דבר רע, כמו בימי מרדכי ואסתר שמכל המחשבות רעות נתהפך הכל לטוב. ובחלקים אחרים נבאר כל זה באריכות. והאל הטוב יתן לנו הטוב והמטיב, אמן סלה:

ועתה נבאר מה שחייב אינש לבסומי בפוריא, שלכאורה אינו מובן, שהוא מדה מגונה עד מאד. דהנה כוונת הגמרא הוא כך, כפי אשר כתבנו דכל פעולת המן היה הכל לטובת ישראל, ומה שעשה העץ למרדכי לסוף נתלה עליו הוא ועשרת בניו, וכן מה שאמר לאחשורוש להרוג את ושתי, ולאיש אשר המלך חפץ ביקרו לעשות יקר וגדולה, היה הכל לטובת ישראל, וכל הרעות שחשב ועשה לישראל היה לטובתם של ישראל. אפס, כי דעת וכוונת המן לרעה לישראל, אמנם השם יתברך עשה והיפך לטובה שלא מדעת המן, כי דעתו היה לרעה [ב]הפעולות שעשה, והשם יתברך ידע, כי לא כמחשבת בני אדם מחשבותיו, רק הכל לטובה. וכן ידע האדם שבאדם אדם רוצה לעשות לו רע, מזה העשייה בעצמה יתהפך לטוב, שלא כפי דעת הרשע שחושב לרעה, רק הכל לטובה. ובין האדם הרוצה לעשות לחבירו טובה ובין האדם הרוצה לעשות לו רעה, הכל לטובה. אפס, כי החושב לעשות רעה השם יתברך מהפכה לטוב שלא מדעת החושב.

והנה האדם המבסם את עצמו הוא בלי דעת, וכל דבריו הוא בלי דעת. וזה 'חייב אינש לבסומי בפוריא עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי', כלומר בביסוס שהוא בלתי דעת כמו איש מבוסס, אין חילוק בין 'ארור המן' שהוא המכוין את עצמו לרעה ורוצה לעשות לחבירו, ובין 'ברוך מרדכי' הרוצה לעשות טובה, הכל הוא טוב, וכמו שכתבתי. רק הרוצה לעשות רעה, הטובה הבא ממנו כמו איש מבוסס, דהיינו בלתי דעתו בא ממנו טובה, שהוא בלי דעת, כן הטובה הנצמח מעושה רע הוא בלתי דעתו. וכן כל הדברים הבאים מלמעלה, אפילו שנראין כמו רע הוא לטובה, רק בעת שנראה שהוא הרע, אין אנו יודעים הטוב שיבא ממנו, והטוב שבא מזה הרע הוא בלתי דעתינו, כי לפי ראות עיני בשר ודם הוא רע, וזה הוא כמו איש מבוסס אשר אינו בדעתו.

3. מאור ושמש שמות פרשת משפטים

ובכל שנה ושנה בימי הפורים האלה, מתנוצץ אור החכמה ומופיע על כל העולמות יותר מיום השבת, ובשבת אנו מחליפים לבושינו - מפני שבשבת אנו יוצאין מעץ הדעת ונדבקין בעץ החיים; שאור החכמה מופיע בשבת, על כן פושטין לבושי חול שהן 'כתנות עור' ולובשין בגדי שבת, שבשבת אנו דבוקים בעץ החיים ונעשה מ'עור' אור. ובפורים שאור החכמה מופיע כל היום יותר מבשבת, על כן המנהג הוא להלביש בגדי נכרים, להראות שעל ידי לבושין אלו יוכל האדם להדבק בעץ החיים אם יתקן אותן הלבושין לעשות מ'עור' אור. ועל כן תיקנו לשלוח מנות בפורים, לרמוז שצריכין להחזיק ידי לומדי תורה, כדי לגרום יחוד בסמכי קשוט כנ"ל, ...

4. אוהב ישראל שמות בפרשת זכור ובפורים

ועל פי זה נבאר קצת ענין פורים. אמרו חז"ל (מגילה ז ב) חייב כו' עד דלא ידע כו' לברוך מרדכי. והוא דבר פלא גדול כי לא מצינו בשום מקום בתורה הקדושה שיצא דבר טוב משתיית היין הרבה. ובפרט לשתות כל כך וכמעט שיוצא מדעתו ושכלו ח"ו. ואיזה טוב יצמח מזה.

אכן הנה כתיב (אסתר ה, ד) 'בוא המלך והמן אל המשתה, והענין הוא כך. כי אסתר עשתה בהמשתה אז מה שעשה הכהן גדול ביום הכיפורים שלקח שני שעירים והיו צריכים להיות שוים במראה ובקומה ובלקיחתן כאחד. והטיל גורל ביניהם אחד לה' ואחד לעזאזל כדי לרומם הס"מ ולהשוות אותו כביכול עם הבורא ב"ה וב"ש. ואז התוודה הכהן גדול בשם כל ישראל והעלה אותיות החטאים לעולם החכמה שהוא גול"ם וכנ"ל והקב"ה מרוב אהבתו לישראל מרוצה בדבר זה ומוחל על כבודו יתברך ויתעלה. כדי שיבוא המסטיין בבחינת גול"ם ושם הוא דבר והיפוכו שוים כאחד כי החכמה דבוק באי"ן כמו שאמר הכתוב (איוב כח, יב) והחכמה מאין תמצא, ובאי"ן יכולים לעשות דבר והיפוכו. בסוד (משלי כה, כא) אם רעב שונאך האכילהו לחם כי גחלים אתה חותה על ראשו. וכענין זה ממש עשתה אסתר שאמרה 'בוא המלך והמן ועשתה אותו שוה עם המלך ובזה שברה תקפו וחזקו של המן הרשע. וזהו גם כן ענין מה שבכאן נקרא הסעודה על שם היין ולא על שם דבר אחר כמו לחם וכיוצא, כי כל זמן שהיה מוכרע גדולת המן בדעתו של המלך לא היתה יכולה לעשות לו איזה דבר. כי הדעת מכרעת. על כן עשתה משתה היין דוקא ויצאו למעלה מן הדעת סוד עלמא דמיתקרי גולמ"א ואז עשתה מדבר היפוכו כרצונה ונתהפך להם מאבל לשמחה. והנה תוקפו של המן כבר בטלה אסתר, אכן עדיין מוטל

עלינו לשבר תוקפו וכוחו של המן הרשע שהוא מזרע עמלק הצפון בקרב לבו של כל אחד ואחד מישראל בפרט וכן בכללות. היינו שכל אחד מאתנו עם ה' יבטל וישרש הרע הטמון בקרבו.

אשר על כן צריכין גם אנחנו ליצא למעלה מהדעת כדי שנוכל לבטל לגמרי בחינת הרע. ולזה רמז חז"ל במתק לשונם חייב אדם כו' דלא ידע, היינו שיצא אז למעלה מן הדעת ויבוא לבחינת עולם הגול"ם. ולא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, כי שם דבר והיפוכו שוים כאחד. ואז יוכל לבטל בחינת הרע אשר בו. והיטיבו אשר דברו חכמי דורותינו על יום הפורים שהוא כמו יום הכיפורים. וזהו כוונת המדרש שמה שציוה הקדוש ברוך הוא לזכור את עמלק הוא על התמחוי ריקן. היינו שצריכין אנחנו להעלותו לעולם המחשבה כדי לבטל ולשבר כח עמלק אשר ישנו בקרב לבו של כל אחד ואחד מישראל כדכתיב (דברים כה, יט) תמחה את זכר עמלק מתחת השמים. וכן יהי רצון שנזכה במהרה למחותו מכל וכל על ידי ביאת משיח צדקנו שיבא במהרה בימינו אמן. והבן כל זה היטב:

5. ליקוטי מוהר"ן תורה לג

וכשנפשטין מהלבושים הגשמיים, היינו מלשונות העכו"ם, היינו ממדות רעות, היינו מימי רע, אזי מקבלין אלו אותיות התורה אור רב יותר ממה שהיו מקבלין מתחילה. כי מתחילה לא היו מקבלין אלא כדי חיות הראוי לאותו מקום, כדי שלא להשפיע יותר מהראוי להם. כמ"ש בכתבי האר"י עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, היינו שימשיך שפע להקליפות כדי חיונו ולא יותר. (עי' בפע"ח בכוונות פורים פרק ו'), מבואר שם שצריכין להמשיך חיות להקדושה הנעלמת בתוך הקליפות. אבל צריכין להמשיך החיות בצמצום גדול, שזהו סוד כוונות השכרות של פורים ע"ש). אבל כשנפשטין האותיות מהקליפות, אזי מקבלין אור רב מלעילא. וזהו עושי דברו לשמוע בקול דברו, כשעושין ובנין להתורה שהיה מתחילה מפוזרין ומפורדין בלשונות העכו"ם ובמדות רעות ובימי רע, אזי לשמוע בקול דברו, וזוכין למשמע קלין מלעילא. היינו שהדבר, היינו התורה, מקבלין אור רב מלמעלה, וזה שמיעת התורה: וזה בחי' נעשה ונשמע, שמתחילה עושין ובנין לאותיות התורה, שיהא אותיות בולטות ומצטרפות. (יומא ע"ג ע"ב) ואח"כ נשמע, זכין למשמע קלין מלעילא. היינו שאותיות התורה מקבלין חיות ואור רב יותר ממה שקבלו מתחילה, כשהיו מלובשין בלשונות הגוים ובימי רע:

6. ר' צדוק הכהן מלובלין - ישראל קדושים אות ט

וכל השתדלותו באהבת התורה והוא המדת אמת ליעקב דאין אמת אלא תורה וזהו קדושת חלק הנשמה שבכנסת ישראל ששורשם באותיות התורה כידוע וזוכין לזה בפורים על ידי מקרא מגילה דכתוב בה אמת כאמיתה של תורה וימי משתה ושמחה הוא לזכות אחרי זה לשמחת עולם על ראשו הוא השמחה שאין בה עצב הבא לישרי לב שזוכין שיטעמו מפרי מעשיהם בעולם הזה מעין עולם הבא בזמנים הראוים לכך כמו שבת שמעין עולם הבא וכן כל המועדים לשמחה שהם מצוות התורה גם קודם החטא דעל זה היה כפיית ההר כגיגית דבעל כורחנו גם כן השם יתברך מלכנו ואנו מחויבים לקבל מצוותיו ואחר שיחטא וישוב והדר קיבלוה בימי אחשורוש מאהבה זהו המקום שבעלי תשובה עומדים (שלמעלה ממקום צדיקים גמורים שעל ידי כפיית היצר שעל זה היה כפיית ההר) שזכו גם למשתה שהוא עד דלא ידע וכו' ולמעלה מהדעת והשגת מדע של כל בעלי דעת והוא כשמגיע לקדושת היחוד הגמור שאין בו עוד שום מציאות פירוד כלל כי מתאחד במקורו כנזכר לעיל:

7. ר' צדוק הכהן מלובלין - ליקוטי מאמרים עמוד לג

ודבר זה הוא סוד כח הפורים להשיג קדושת ניצוצות קדושת בלא העלאה דהיינו גאולה דניסן דהוא על ידי העלאה דהללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה, מה שאין כן גאולה דאדר אכתי עבדי אחשורוש אנן (מגילה י"ד א) כי הארת ניצוצות קדושות בעודו במאסר כנ"ל, ודבר זה אי אפשר בדעת אדם להבין כלל איך מאיר לניצוצות קדושות שמאוס בתוך הקליפה ואינו מוציאו ומעלהו כלל ועל ידי זה הוא נפילה לקליפה שמלבישו, וכן דרך משל אסתר באחשורוש לומר שקליטה רק מהניצוצות קדושות שבו ולא ממנו וכן ילדה רק כח הניצוצות קדושות ולא גוף הטמא דבר זה הוא רק עד דלא ידע בהעדר הדעת אז איש הישראלי בלא דעת מכוון לקדושה כזו וקולט אור זה, אבל בדעת ושכל אי אפשר להבינו ולהגיעו כלל, וזה ענין משתה המן להאיר הניצוצות קדושות ולא לו, ועל ידי זה היה ההרגשה ויקיצת הדורמיטא שלצורך בנין בית שני על ידי מלכי פרס שהיו בהלבשה כזו:

ואדר הוא הכנה לניסן על ידי הארת פורים שהוא בלא ידע זוכין לקדושת הפסח שהוא אור בהיר בלא שום הלבשה ובגילוי הדעת, כי יציאת מצרים היתה הכנה לגאולתו וגלות מצרים הוא הכניסה לשערי טומאה שלהם כנודע וכמו שאמרו ז"ל (ויקרא רבה כ"ג, ב') על פסוק (דברים ד', ל"ד) גוי מקרב גוי הללו עובדי עבודה זרה וכו', רק מכל מקום הם לא עשו אלא לפני (מגילה י"ב א) ורק מצד הלבוש היו עובדי עבודה זרה ולא בפנימיות, וקדושה זו דלא ידע הוא הכנה לקדושת הפסח, וזה טעם מה שאמרו (מכילתא בשלח ו') לא נגאלו אלא בזכות האמונה כי במה דלא ידע ואינו מצד השכל הוא רק מכח האמונה שלימה בה' יתברך ושאיין מקרה בעולם רק הכל מהשגחתו, על ידי זה נמחה זכר עמלק באדר ומתקדש בלא ידע דאמונה הוא בלא ידיעה וזוכה לידיעה בניסן:

8. מאורות הראי"ה לחנוכה ארבע פרשיות ופורים / פורים

ע"כ ביום זה לעד הצללים ינוסו, ואף כי בכל ימי השנה הוא כעובד ע"ז (ע"י ברכות לא ב), מפני שהכח השכלי מסתלק, ויש ב' סיבות לזה, כי השמחה היא מעלה גדולה דבקה עם אור השכל בעצם, וכיון שהכלי צר אין הגוף יכול לקבלו כ"א כמדתו, אבל כשמתרבה יותר מדאי אין הכלי סובל את האור, והאור יוצא ומסתלק למעלה, ונשאר הגוף בלי אור, ומיד הוא מסוכן מהני דקיימי עליו כי כסלא לאוגיא, אבל ביום זה יש כאן ב' לטיבותא, חדא שעצם הכלי מזוכך הוא, ויכול לקבל אור שמחה גדולה ולא יתבטל, ועוד שאפי' אם יסולק אור השכל מכלי הגוף, הנה כחות הגוף בעצמם כבר קדושים הם, ושומרים מכל רע, ומדביקים עצמם לשלמות האמתית שבאור פני מלך חיים, ע"כ המצוה אז לבסומי, וממשיך אור גדול ע"י"ז כמבואר בדברי האריז"ל.

ולוא דמסתפינא הי' נ"ל, דאף שבכל הימים שתוי אל יתפלל, מ"מ ביום זה הואיל ומצותו בכך לא מטריד, זולת שיכור גמור שצ"ע אם הוא מהמצוה. כי עיקר טעם שתוי אל יתפלל, י"ל מפני שהתפילה היא העלאה למעלה כקרבן לד', ואם נמצא בענינו דבוק רע, הרי הוא מקריב ע"ג מזבח העליון דבר שאינו ראוי לקדושה. אבל ביום זה כחות הגוף ג"כ מקודשים לשמים, והאור חופף עליהם בכל גוני, וע"כ י"ל דה"ט דמלאכה לא קבלו עליהו בפורים, דכהיום אין הגשמי מתנגד לרוחני, ע"כ בכל יו"ט, שעיקר התכלית של כולם שיהי' מקרא קודש להתענג על ד', לא יתכן להיות עסוק במלאכות חול, שהן שייכות לל"ט מלאכות דמעלמא דאתלטיא, משא"כ היום שנהפכה הקללה לברכה, ואפי' עסוק במלאכה שם הוא מוצא אור הקדושה, כי נפל הקיר הטח תפל עלי שיח קודש, ועשרה כתרין דמסאבין נשברו בחדא זקיפא דעשרת בני המון, ע"כ האור מגולה ע"י המגילה. ובין בדברים ודעת לנפשך ינעם.

9. מאורות הראי"ה לחנוכה ארבע פרשיות ופורים / פורים

"להודיע שכל קויר לא יבשו ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך". מתוך שורש הפורים, שחזרו וקבלו אז ברצון את התורה, (שבת פח א), הולך ונמשך עיקר התקומות התורה בכל אריכות הגלות הזאת, וכמו שסוד הפורים קבע את הקבלה-ברצון של התורה, שהיא מתקימת לעד, כן ראוי שיהי' הוא נצחי ולא יפסק לעולם, כדחז"ל בירושלמי (מגילה פ"א ה"ה). כי הגרם למה שקבלוה בימי אחשורוש ברצון, הי' מפני שכל עיקר פגם המעשים שלהם הי' מצד שנאת אומות-העולם להם ע"י ריחוקם מהם וזרותם להם, וכיון שהראה להם הקב"ה שנגזרה הגזרה אחרי שנהנו מסעודתו של אותו רשע והשתחוו לצלם לפני (מגילה יב א), ראו כי קרבת העמים היא לא להועיל, ורק ד' ית' הוא שומר ישראל, ועל כן קבלוה למפרע, כי נתברר, כמו טעות מעיקרא, שבאמת גם מאז מקדם חשקו בתורה.

ונראה שחיוב השכרות בפורים, כדחז"ל (שם ז ב) חייב איניש לבסומי בפוריא וכו', ג"כ מכוון לזה, שעיקר איסור השכרות הוא, מפני שבהסתלק הדרכת כח השכל יש לחוש לפני רצונו של אדם לרע ותועבה ח"ו, אבל בפורים נשפע על כל ישראל שפע רצון של קבלת התורה*, ובו ביום מאיר על כל איש ישראל המחזיק בתורת ד' אור רצון אמתני לבחור בתורה ובדרכי', ועל כן מראים שאפילו בשכרות אינו סר מדרך ד', מפני שפנימיות רצונו הוא פונה לטוב, ובקרבת אלהים אך טוב לישראל. "שתי בד' אלהים מחסי לספר כל מלאכותיך" (תהילים עג כח).

(עולת ראייה, ח"א, עמ' תמא)